

Олександр ДІДЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького, м. Хмельницький

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті представлено деякі аспекти підготовки майбутніх офіцерів запасу в закладах вищої освіти. Автор наголошує на тому, що військова підготовка студентів здійснюється для забезпечення Збройних сил України, інших військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення необхідною кількістю фахівців.

Автором зроблено висновок, що основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь майбутніх офіцерів запасу, перелік компетентностей, які необхідні для успішного виконання професійних ними обов'язків на посадах офіцерського складу, визначаються у кваліфікаційній характеристиці офіцера запасу відповідної військово-облікової спеціальності. Однак проблема полягає в тому, що оновлення змісту підготовки майбутніх офіцерів запасу відбувається не завжди оперативно. Розв'язання цієї проблеми потрібно розпочати з побудови моделі особистості офіцера, у якій на основі експертної оцінки із залученням досвідчених офіцерів ЗСУ, науково-педагогічного складу, а також досвідчених вихователів і науковців слід передбачити чіткий перелік інструментальних і термінальних цінностей, професійно важливих якостей та компетенцій випускника.

Ключові слова: офіцери запасу, військова кафедра, студенти, військова підготовка, заклад вищої освіти ДПСУ.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З метою забезпечення Збройних сил України (ЗСУ), інших військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення необхідною кількістю підготовлених для виконання військового обов'язку громадян здійснюється їх військова підготовка. Результатом цього процесу є створення можливостей для молодих людей щодо проходження ними військової служби за контрактом або за призовом на посадах офіцерського складу, у військовому резерві ЗСУ та інших військових формувань, а також забезпечення реалізації права громадян на рівні можливості у виборі професії шляхом здобуття додаткових знань,

умінь і навичок, необхідних для належного виконання військового обов'язку в запасі у мирний час, обов'язків військової служби у воєнний час та для майбутньої професійної діяльності.

Посилюють актуальність теми й певні зміни, що відбуваються останнім часом в системі комплектування ЗСУ, які обумовлюють потребу в збільшенні чисельності фахівців, здатних забезпечити боєздатність військових підрозділів. Це обумовлює необхідність підвищення рівня знань, умінь та навичок майбутніх офіцерів запасу в процесі військової підготовки, під час їх навчання в закладах вищої освіти (далі – ЗВО).

Крім цього, серед причин, що впливають на посилену увагу до проблеми підготовки майбутніх офіцерів запасу в ЗВО, є негативні демографічні процеси, які характеризуються зниженням загальної чисельності населення держави. На динаміку значень цих показників впливають погіршення стану здоров'я населення, зниження народжуваності та зовнішня міграція. Крім цього певні втрати людських ресурсів під час антитерористичної операції та операції об'єднаних сил на сході України також спонукають до проведення змін у системі військової освіти, особливо це стосується процесу військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор дозволяє стверджувати про те, що проблеми військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу є предметом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема у працях І. Скворока представлено узагальнення досвіду підготовки офіцерів запасу в зарубіжних країнах [1]. Дослідник А. Дерев'янчук визначив шляхи підвищення мотивації до військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [2]. Обґрунтування та перевірка педагогічних умов ефективної військово-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів запасу була предметом уваги Я. Зорія [3]. Історичні аспекти процесу підготовки офіцерів запасу були предметом уваги О. Безносюка [4], а історичні етапи формування та розвитку військової підготовки студентів у

вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України досліджував О. Сенюк [5]. Методичні засади індивідуалізації навчання майбутніх офіцерів запасу, а також основи тактичної підготовки студентів, які навчаються на військових кафедрах були предметом публікацій С. Сенкевича [6] і О. Сциборовського [7].

Проте, у підготовці майбутніх офіцерів запасу в закладах вищої освіти є низка проблемних питань, які потребують додаткового дослідження.

З огляду на це **метою статті** є спроба привернути увагу до проблеми підготовки майбутніх офіцерів запасу в ЗВО, а також особливостей відбору змісту їх навчання в умовах нових викликів і загроз національній безпеці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь майбутніх офіцерів запасу, перелік компетентностей, які необхідні для успішного виконання професійних ними обов'язків на посадах офіцерського складу, визначаються у кваліфікаційній характеристиці офіцера запасу відповідної військово-облікової спеціальності. Крім того, у кваліфікаційній характеристиці визначається перелік спеціальностей, які мають громадяни або за якими здійснюється їх підготовка, з яких вони можуть залучатися до військової підготовки за відповідною військово-обліковою спеціальністю. З метою реалізації вимог кваліфікаційної характеристики програмою військової підготовки встановлюється сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності та визначається послідовність вивчення навчальної дисципліни, графік навчального процесу, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, форми та засоби поточного і підсумкового контролю. Однак проблема полягає в тому, що оновлення змісту підготовки майбутніх офіцерів запасу відбувається не завжди оперативно. Розв'язання цієї проблеми потрібно розпочати з побудови моделі особистості офіцера, у якій на основі експертної оцінки із залученням досвідчених офіцерів ЗСУ, науково-педагогічного складу, а також досвідчених вихователів і науковців слід передбачити чіткий перелік інструментальних і термінальних

цінностей, професійно важливих якостей та компетенцій випускника. І це визначатиме подальші напрями навчання, виховання, їхній зміст, який у першу чергу буде відображатися у навчальних дисциплінах. Зазначена модель особистості офіцера визначатиме принципи, форми і методи освітньої діяльності, мету і зміст заходів, які необхідно буде проводити під час аудиторної роботи та у позанавчальний час. Крім того періодичний моніторинг вихованості випускників за чіткими індикаторами, які також потрібно визначити і обґрунтувати, дозволить оперативно, а головне, обґрунтовано вносити корективи в організацію та зміст підготовки майбутніх офіцерів запасу.

За результатами узагальнення деяких наукових досліджень [8] з'ясовано, що сучасний стан військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів запасу ЗС України з урахуванням організаційних, діяльнісних, методичних чинників, потребує удосконалення шляхом впровадження в освітній процес необхідних педагогічних умов. Вони мають відповідати сучасним вимогам інформаційного забезпечення освітнього процесу, а також передбачати впровадження методики формування фахової компетентності майбутніх офіцерів запасу відповідно до військово-облікової спеціальності. Це передбачає використання інноваційних форм та інтерактивних методів навчання, методологічних принципів, сучасних дидактичних підходів і засобів контролю, спираючись на які дозволить забезпечити належний рівень підготовки, який узгоджується з практичною професійною діяльністю майбутніх офіцерів.

Ще одна проблема, яку потрібно врахувати – це зміст та рівень сформованості ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів запасу. При цьому потрібно вказати на декілька тенденцій. По-перше, студенти вже мають сформовану ціннісно-мотиваційну сферу, яка є основою для подальшого професійного виховання.

По-друге, як свідчать результати спостережень, серед студентів військових кафедр є й не найкращі представники української молоді. Про це свідчить, наприклад середній бал їх успішності.

По-третє, сутність основних цінностей вже давно є незмінною, проте ставлення до них та їх вияв у житті змінюється постійно.

По-четверте, у кожної людини ціннісних орієнтацій є індивідуальним. Це залежить від виховання в сім'ї, школі, впливу навколишнього середовища тощо.

Ці тенденції є віддзеркаленням суспільних процесів, які відбуваються в Україні, наслідками ментальних і регіональних традицій, сімейного та шкільного виховання. Але потрібно зазначити, що освітнє середовище у військових закладах вищої освіти має суттєві резерви для формування шанобливого ставлення майбутніх офіцерів запасу до професійних ціннісних орієнтацій. Зокрема відомо, що найбільш дієвими серед психологічних механізмів виховання є ідентифікація та наслідування. Якщо ідентифікація зумовлює прийняття цінностей та переконань близьких людей, то наслідування є цілеспрямованим відтворенням манер, вчинків і звичок інших людей, доступних для зовнішнього спостереження. Ці психологічні механізми є основою такого методу виховання, як «приклад». Він дає конкретні зразки для наслідування і тим самим формує свідомість, почуття, переконання, звички, ставлення, риси характеру студента. З огляду на це надзвичайно важливе значення має особистий приклад офіцера, командира, викладача, оскільки саме педагог суттєвим чином впливає на рівень моральних відносин між студентами. Педагог відіграє значну роль у домінуванні в цих стосунках дружби, взаємодопомоги, обміну думками про свої успіхи й невдачі, ціннісних орієнтацій, інтересів, ідеалів і поглядів.

Ще одна проблема, яка потребує поглибленого вивчення та уваги, стосується формування в майбутніх офіцерів запасу відповідальності та самостійності. Бути відповідальним – означає усвідомлено думати на перспективу та намагатися передбачити, до чого може привести той чи інший вибір. Бути самостійним – означає нести відповідальність за власний вибір. Самостійність – це самоконтроль, а не сторонній контроль. Самостійність передбачає ініціативність, рішучість і сміливість.

Правда, при цьому є суперечність: з одного боку від офіцерів вимагається бути здатними до інноваційної діяльності, самостійності та нестандартності при прийнятті рішень, виконувати інші завдання, які потребують творчого підходу або прийняття оперативних рішень у непередбачених ситуаціях, умовах просторової та часової обмеженості, а з іншого боку – у військовому ЗВО переважає авторитарний стиль управління діями майбутніх офіцерів запасу. Вони навчаються в умовах чіткого розподілу обов'язків, високої регламентації життєдіяльності, статутного порядку та взаємовідносин, перебувають в умовах примусового спілкування з обмеженим колом людей, повинні безумовно підпорядковуватись, дотримуватись як формальних, так і неформальних норм поведінки. Ці фактори не сприяють формуванню творчої особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконалення, яка би прагнула творчо опанувати нові, потрібні для свого розвитку знання та уміння, а навпаки – знижують рівень самостійності курсантів, привчають до шаблону, стримують самостійне прийняття рішень і в результаті позначаються на якості підготовки до занять [9]. Посилує цю суперечність і те, що впродовж навчання майбутні офіцери запасу переважно виконують соціальну роль «підлеглого», а одразу ж після випуску їх статус змінюється на більш самостійну соціальну роль.

Ця проблема потребує пошуку шляхів її вирішення, оскільки навіть новації у вищій освіті передбачають, що значний обсяг матеріалу студенти мають вивчати самостійно. На це вказує і резолюція симпозиуму Ради Європи на тему «Ключові компетентності для Європейського співтовариства», де визначено орієнтовний перелік ключових компетентностей, серед яких також і уміння організувати свої прийоми вивчення, уміння вирішувати проблеми, а також самостійно займатися своїм навчанням.

Потребує вирішення ще одна проблема. Сьогодні серед студентів військових кафедр ЗВО Міністерства оборони та правоохоронних органів навчаються студенти, які були безпосередніми учасниками антитерористичної операції. Це зовсім молоді люди, яким близько 20–22 років, які мають ще не сформовану мотиваційно-ціннісну сферу особистості. Досвід країн, на території

яких відбувались бойові дії, дозволяє зробити висновок про те, що участь у подіях, пов'язаних з ризиком для життя, впливає на психіку людини. За даними авторитетних досліджень, після війни у В'єтнамі Сполучені Штати Америки втратили людей значно більше, ніж під час бойових дій (через алкоголізм, наркоманію, самогубства, криміналізацію колишніх військових). Синдром посттравматичних стресових розладів супроводжується загостреним почуттям справедливості, високою тривожністю, ускладненими відносинами в сім'ї, агресивністю, схильністю до застосування сили при вирішенні суперечливих питань, депресією, нервовим виснаженням тощо. І робота з такими військовослужбовцями, їх виховання, їх навчання потребує особливих підходів.

Безумовно, провідна роль у роботі з учасниками бойових дій має належати грамотним психологам. Але кожен викладач, який працює зі студентами, повинен з розумінням ставитися до їхніх способів самовираження; будувати відносини на засадах толерантності, поваги до особистості; уникати упередженості, приниження, бути емоційно стриманим, уважним і справедливим в оцінці знань та досягнень курсантів, а також опиратися на діалогічні прийоми взаємодії.

Висновки. Воєнно-політичні та соціально-економічні умови, в яких опинилася українська держава вимагають ретельного аналізу викликів сучасності, врахування тенденцій сьогодення та вирішення нагальних проблеми професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу. Доцільною видається ревізія форм і методів професійної підготовки студентів військових кафедр, а також експертна оцінка змісту цього процесу з позицій досвіду ведення антитерористичної операції та операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. У сучасних умовах науково-педагогічний і офіцерський склад мають оперативно реагувати на чинники, що впливають на якість підготовки майбутніх офіцерів запасу.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у проведенні дослідження якості підготовки майбутніх офіцерів запасу в закладах вищої освіти із залученням досвідчених офіцерів – учасників

антитерористичної операції та операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей, науково-педагогічного складу, а також досвідчених науковців. Це визначатиме подальші напрями навчання, виховання, їх зміст, який у першу чергу буде відображатися у навчальних дисциплінах підготовки.

Список використаної літератури

1. Скворок І. М. Підготовка офіцерів запасу в зарубіжних країнах. *Військова освіта*. 2013. № 1. С. 207–216.
2. Дерев'янчук А. Й. Мотивація і стимулювання студентів кафедр військової підготовки в умовах обмежених часом і озброєнням. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 7. С. 24–27.
3. Зорій Я. Б. Військово-патріотична підготовка майбутніх офіцерів запасу в умовах навчального процесу вищого навчального закладу: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2005. 20 с.
4. Безносок О. О. Історичні аспекти процесу підготовки офіцерів запасу. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 39. С. 274–278.
5. Сенюк О. В. Історичні етапи формування та розвитку військової підготовки студентів у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Право. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_16
6. Сінкевич С. В. Методичні засади індивідуалізації навчання майбутніх офіцерів запасу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 1. С. 269–276.
7. Сціборовський О. А. Основи тактичної підготовки студентів, які навчаються на військових кафедрах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 1. С. 309–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_ppn_2013_1_34
8. Черкун І. А. Змістовний компонент військово-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів-психологів запасу до виконання професійних функцій. *Військова освіта*. Київ : Поліграфічний центр, 2015. № 2 (32). С. 221–227.
9. Діденко О. В. Креативність у структурі професійної готовності офіцера-прикордонника: суперечливий характер, компонентний склад і зміст. *Вища школа : Київ, видавництво «Знання»*, 2016. № 1. С. 88–98.

Діденко А. В. К проблеме подготовки будущих офицеров запаса в учреждениях высшего образования

В статье представлены некоторые аспекты подготовки будущих офицеров запаса в учреждениях высшего образования. Автор отмечает, что военная подготовка студентов осуществляется с целью обеспечения

Вооруженных сил Украины, других военных формирований, а также правоохранительных органов специального назначения необходимым количеством специалистов.

Автором сделан вывод, что основные требования к профессиональным качествам, знаний и умений будущих офицеров запаса, перечень компетенций, которые необходимы для успешного выполнения профессиональных ими обязанностей на должностях офицерского состава, определяются в квалификационной характеристике офицера запаса соответствующей военно-учетной специальности. Однако проблема заключается в том, что обновление содержания подготовки будущих офицеров запаса происходит не всегда оперативно. Решение этой проблемы нужно начать с построения модели личности офицера, в которой на основе экспертной оценки с привлечением опытных офицеров ВСУ, научно-педагогического состава, а также опытных воспитателей и ученых следует предусмотреть четкий перечень инструментальных и терминальных ценностей, профессионально важных качеств и компетенций выпускника.

Ключевые слова: офицеры запаса, военная кафедра, студенты, военная подготовка, учреждение высшего образования ГНСУ.

Didenko O. To the Problem of Future Reserve Officers Preparation in Establishments of Higher Education

The article presents some aspects of training of future reserve officers in institutions of higher education. The author notes that military training of students is carried out in order to provide the Armed Forces of Ukraine, other military formations, as well as special law enforcement agencies with the necessary number of specialists.

The urgency of solving the problems arising in the process of future reserve officers training is conditioned by the need to increase the number of specialists capable of ensuring military units combat capability, as well as by the negative demographic processes characterized by the decrease in the total population of the state and certain losses of human resources during the antiterrorist operation and operations of the united forces in the east of Ukraine.

Despite the fact that the announced problem is a subject of attention of both domestic and foreign scientists, the aim of the article is to draw the attention to the problem of training future reserve officers in higher education institutions, as well as the specifics of selecting the content of their training in the face of new challenges and threats to the national security Ukraine.

The author concludes that the basic requirements for the professional qualities, knowledge and skills of future reserve officers, the list of competencies necessary for the successful performance of their professional duties in the positions of officers, are determined in the qualification characteristic of the reserve officer of the corresponding military specialty. However, the problem is that updating the training content of future reserve officers is not always quick enough. The solution to the problem should be started with the creation of the personality model of the officer. On the basis of expert evaluation with the involvement of experienced officers of the

Armed Forces of Ukraine, scientific and pedagogical staff, experienced educators and scientists there should be provided a clear list of instrumental and terminal values, professionally important qualities and competences of the graduate.

It was found out that the military-political and socio-economic conditions in which the Ukrainian state turned out to be call for a thorough analysis of the challenges of the present, taking into account the current trends and solving the pressing problems of the professional training of future reserve officers. It is advisable to revise forms and methods of professional training of students of military departments, as well as an expert assessment of the content of this process from the standpoint of the experience of conducting anti-terrorist operations and operations of the combined forces on the territory of Donetsk and Luhansk regions.

Key words: *reserve officers, military department, students, military training, establishment of higher education of the SBSU.*